

**«Українцям не хочуть здавати
житло».**

**ЖИТЛОВА СИТУАЦІЯ БІЖЕНЦІВ
З УКРАЇНИ В ПОЛЬЩІ**

Результати моніторингу Amnesty International

Проживання у середньо- і довгостроковій перспективі

Завдяки величезній мобілізації польського суспільства та осіб з України, які приїхали до Польщі до 24 лютого 2022 року, багато біженців майже одразу знайшли тимчасовий дах над головою. Велику допомогу надали центри колективного розміщення, створені, наприклад, в торгових залах і центрах або на стадіонах. Органи місцевого самоврядування та приватні власники надавали готелі, пансіонати, санаторії та інше житло. Великі компанії також запропонували допомогу, серед інших, і Airbnb.org.

Ці рішення були необхідні і добре показали себе у короткостроковій перспективі. Однак через рік після російського вторгнення в Україну необхідно прийняти рішення в середньостроковій та довгостроковій перспективі. Згідно з дослідженнями¹, приблизно 30% біженці з України планують залишитися в Польщі щонайменше на рік (дані на березень 2023 року).

У такій ситуації житлова політика для біженців більше не може ґрунтуватися на гостинності власників будинків і квартир або на центрах колективного розміщення. Необхідно запровадити ефективні рішення, які забезпечать житлові потреби цих осіб на довгострокову перспективу та в гідних умовах, а отже, дадуть їм змогу стати повноцінними членами суспільства.

Слід підкреслити, що ця публікація є лише попередньою діагностикою проблеми, і кожен із перерахованих нижче аспектів потребує додаткового, глибшого дослідження. Тим не менш, це перший моніторинг ситуації біженців з України на ринку житла з точки зору прав людини. Тому ми сподіваємося, що його результати допоможуть в подальших дослідженнях. Ми також сподіваємося, що подані наприкінці рекомендації, адресовані польському уряду, допоможуть вирішити проблеми та виклики, представлені тут.

Житлова ситуація у Польщі

У 2022 році ціни на оренду квартир у Варшаві, найбільшому місті Польщі, у четвертому кварталі зросли на 18% порівняно з попереднім роком. Найбільший зріст цін зафіксовано у Кракові та Лодзі – 19%². У 2023 році відбулося чергове підвищення цін на оренду та вартості експлуатації житла³.

У таких умовах Польща опинилася перед величезним викликом – прийняти близько двох мільйонів біженців з України. Сьогодні в Польщі проживає близько мільйона біженців, згідно з присвоєними їм номерами PESEL UKR (дані за травень 2023⁴). Переважна більшість із них – це жінки та діти.

Урядова програма «Mieszkanie Plus» мала стати шансом покращити житлові умови малозабезпечених мешканців. На жаль, як показала Верховна контрольна палата (ВКП), програма не виконала своїх завдань – було створено лише 15 тис. помешкань із передбачуваних 100 тис. (дані на 2021 рік). У ВКП також вказують, що житлова підтримка некредитоспроможних осіб є однозначно недостатньою:

¹ Звіт про транскордонну мобільність «Громадяни України на ринку праці Польщі. Нові виклики та перспективи», міграційна платформа EWL, Фонд EWL, Східноєвропейські студії у Варшавському університеті: <https://ewl.com.pl/raport-mobilnosci-transgranicznej-obywatele-ukrainy-na-polskim-ryнку-pracy-nowe-wyzwania-i-perspektywy/> (на 20.05.2023)

² <https://www.statista.com/statistics/1227756/poland-average-monthly-apartment-rental-rates-by-city/> (на 29.05.2023).

³ <https://nieruchomosci.infor.pl/wiadomosci/5725436,koszty-utrzymania-mieszkania-2023-drozej-o-21.htm> (на 29.05.2023).

⁴ <https://dane.gov.pl/en/dataset/2715,zarejestrowane-wnioski-o-nadanie-statusu-ukr>

«За останні вісім років частка житла, яке слугувало б на потреби людей із середніми та низькими доходами, становила в середньому лише 2,5% нового житлового фонду. У 2020 році порівняно з 2018 роком зросла кількість осіб, які заявляють про проблеми з житлом (з 44% у 2018 році до 63% у 2020 році)»⁵.

У Польщі, як і в інших країнах Європейського Союзу, мешканці стикаються з наслідками інфляції та зростанням цін на житло на первинному ринку. Наприкінці 2022 року це зростання становило 9% по країні порівняно з минулим роком. Найбільше зростання цін було зафіксовано у Варшаві (14%), Катовіце (12%) та Познані (11%)⁶. Водночас зростання населення за рахунок біженців призвело до різкого скорочення кількості доступних для оренди помешкань.

Право на соціальне забезпечення та житло

Право на соціальне забезпечення є правом людини. Це означає задоволення основних потреб людини, яка не в змозі їх задовольнити самостійно. «Метою цього права є захист від економічного виключення із соціального життя». Безсумнівно, одна з основних потреб людини – це житло, про що йдеться, серед іншого, в статті 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права (учасницею якого є Польща):

«Держави-учасниці цього Пакту визнають право кожного на достатній життєвий рівень для себе та своєї родини, включаючи їжу, одяг і житло, а також на постійне поліпшення умов життя. Держави-учасниці вживають належних заходів для забезпечення реалізації цього права, визнаючи з цією метою суттєву важливість міжнародного співробітництва, заснованого на принципі добровільності». Слід зазначити, що обов'язок держави-учасниці – це не лише забезпечити житлом, але й прагнути, щоб воно було на найвищому рівні.

У Польщі про право на соціальне забезпечення говориться у статті 67 Конституції⁷, а про право на житло йдеться у статті 75 Конституції: «Органи державної влади проводять політику, що сприяє задоволенню житлових потреб громадян, зокрема запобігають бездомності, сприяють розвитку соціального житлового будівництва та підтримують дії громадян, спрямовані на отримання власного житла». Право на захист орендарів визначено Законом, про який ми напишемо далі в цій публікації.

Особи, які не мають польського громадянства, можуть претендувати на соціальну допомогу, якщо вони відповідають умовам, визначеним Законом про соціальну допомогу. Ці вимоги включають не менше п'яти років проживання в Польщі. Як пише д-р Адам Плошка: «Ця умова була визнана Європейським комітетом соціальних прав як така, що порушує права, гарантовані статтею 13 Європейської соціальної хартії, право на соціальну та медичну допомогу»⁸.

У випадку осіб, які звертаються за міжнародним захистом на території Польщі, тобто про статус біженця чи

⁵ <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/program-mieszkanie-plus.html> (на 26.04.2023).

⁶ <https://www.otodom.pl/wiadomosci/profesjonalisci/sprzedaz-mieszkan-deweloperskich-w-2022-spadla-o-38-procent> (на 20.04.2023).

⁷ Стаття 67 Конституції: «1. Громадянин має право на соціальне забезпечення у разі втрати працездатності внаслідок хвороби або інвалідності та після досягнення пенсійного віку. Обсяг і форми соціального забезпечення визначаються законом. 2. Громадянин, який залишився без роботи не за власним бажанням і не має інших засобів до існування, має право на соціальне забезпечення, обсяг і форми якого визначаються законом».

⁸ А. Плошка, «*Publicznoprawny status jednostki skrajnie ubogiej*», Wolters Kluwer Польща, 2019

додатковий захист, їхні права на державну допомогу визначаються Законом про надання захисту іноземцям на території Республіки Польща. Такі особи мають право, серед іншого, на житло та матеріальну допомогу⁹.

З іншого боку, особи, які вже отримали статус біженця чи іншу форму захисту, мають право на соціальну допомогу на тих самих умовах, що й громадяни Польщі – увага – за умови, що вони мають місце проживання та перебувають на території Польщі¹⁰. Йдеться про допомогу у формі «житла, їжі, необхідного одягу та цільової допомоги» (ст. 5).

Польське законодавство прямо не зобов'язує уряд надавати постійне житло своїм громадянам чи іноземцям. Однак, беручи до уваги зобов'язання держави поважати та захищати людську гідність (стаття 30 Конституції), органи державної влади повинні прагнути забезпечити базові умови життя для кожного, хто проживає в Польщі¹¹.

Дискримінація в доступі до житла

Як проінформувала Amnesty International Ганна Мілевська-Вільк, фахівець із житлового будівництва з Інституту міського та регіонального розвитку, за її оцінками, близько 200 тис. мешкань наразі можуть орендувати біженці з України на ринкових умовах, переважно у великих містах.

«Це досить обережні оцінки, цифра може бути більшою, навряд чи буде меншою. Сюди не входять місця колективного перебування, житло працівників, орендовані квартири та нежитлові приміщення (тимчасові тощо)», – каже вона.

Станом на 15 травня 2023 року в Польщі перебувало майже 990 тисяч біженців з номером PESEL UKR. Це означає, що не всі ті, хто втік від російської агресії, встигли винайняти помешкання.

У ході моніторингу неодноразово надходили сигнали про небажання здавати квартири біженцям з України.

⁹ Тут також варто згадати рішення Конституційного трибуналу К 27/15: «Право на житло розуміється як реальний доступ до місця, де можна задовольнити потреби в житлі. Таким чином, це право не те саме, що право на власне житло. Це також стосується задоволення житлових потреб тих осіб, матеріальне становище яких не дозволяє придбати власне житло. Водночас це право не є гарантією забезпечення житлових потреб кожного. Тому це не гарантує житла для кожного.

Хоча право на житло належить до економічних і соціальних прав, то немає сумнівів, що його реалізація нерозривно пов'язана з основними правами людини. Гідні умови життя значною мірою визначають повагу до принципу людської гідності. Очевидно, що людина, позбавлена житла, коштів на їжу чи одяг, можливості лікування, не має шансів на гідне життя. Вищезазначене посилання також було зазначено Трибуналом у його рішенні акт К 32/05 від 17 березня 2008 року, в якому він наголосив, що у зв'язку з тим, що право на житло дає змогу реалізувати гідність, рівень захисту цього права має бути високим.

¹⁰ Закон від 12 березня 2004 р. «Про соціальну допомогу» (Закон. вісник 2004 р. № 64 п. 593), ст. 5.

¹¹ Див. Рішення Конституційного трибуналу від 4 квітня 2001 р., акт К 11/00 “[13:17] Адам Плошка / Amnesty International

"Як джерело прав і свобод особистості, поняття гідності визначає спосіб їх розуміння і реалізуються державою. Заборона приниження людської гідності є абсолютною і поширюється на кожного. Однак обов'язок поважати і захищати гідність накладено на органи державної влади. Як наслідок, усі дії органів публічної влади повинні, з одного боку, враховувати наявність певної сфери автономії, в межах якої людина може повноцінно соціально реалізуватись, а з іншого боку, ці дії не можуть призводити до створення юридичних чи фактичних ситуацій, які позбавляють особистість почуття гідності.

Передумовою для поваги людської гідності, що розуміється в такому ключі, є, серед іншого, існування певного матеріального мінімуму, що забезпечує людині здатність самостійно функціонувати в суспільстві та створює можливості для кожної людини повноцінно розвивати свою особистість в навколишньому культурно-цивілізаційному середовищі.

Причиною були переконання, що у разі несплати орендарями орендної плати таких осіб не можна буде виселити. Хоча це неправда, як сказала Amnesty International адвокат та активістка Беата Семеняко, «і українці, і орендодавці не повністю усвідомлюють свої права»¹², що додає труднощів на ринку оренди.

Що стосується платної оренди, то правила для біженців з України такі ж, як і для польських орендарів. У разі укладення договору оренди виселення самотньої особи, яка виховує дитину, вагітної або особи з інвалідністю, яка порушує умови договору оренди, є тривалим і вимагає судового рішення, у зв'язку з вищезазначеним законом про охорону орендарів (цей закон також зобов'язує муніципалітет надавати заміне житло¹³). Звідси й переконання, що біженців з України (переважно матерів з дітьми) не можна виселити, хоча, знову ж таки, це не неможливо і стосується як громадян Польщі, так і іноземців.

Побудований таким чином, закон про оренду, з одного боку, має забезпечити житлові потреби кожного в Польщі, але з іншого боку, він сприяє дискримінації, серед іншого, самотніх жінок з дітьми на ринку оренди, яким багато власників не хочуть здавати квартиру:

«Це незаконно, дискримінаційно, але знову ж таки: нам бракує механізмів належної реакції та захисту таких осіб на ринку житла», – каже Беата Семеняко. Хоча це не нова проблема, це збільшення міграції з України зробило її більш помітною.

«Лілія, українська студентка з Гданська, розповідає, що після 24 лютого допомагала українським родинам знайти квартиру в Тримісті. – Нам вдалося знайти дві квартири для 10 родин. І це через агента з нерухомості та юриста. Вона пояснює: – Відмовляли, тому що я шукала квартиру для біженців з дітьми. Питали, хто за них буде платити, хотіли підтвердження, що людина працевлаштована», – йдеться у статті на сайті OKO.press¹⁴.

Що стосується безоплатного позичання житла біженцям з України (на основі допомоги), то на таких орендарів не поширюється право на захист. Таким чином, таку особу можна виселити з дня на день¹⁵.

Існує також так звана «оказіональна» оренда – при підписанні такої умови стандартний захист від виселення не застосовується. Це означає, що після закінчення терміну дії такої умови орендаря можуть виселити в прискореному порядку, незалежно від його становища. В результаті цього побоювання щодо надання приміщень біженцям в оренду стають невиправданими.

¹² Інтерв'ю проводилося у травні 2023 року

¹³ У разі виселення гміна зобов'язана надати інше житло, як це передбачено ст. 4 Закону від 21 червня 2001 року Про захист прав орендарів, житлових ресурсів гміни та про зміну Цивільного кодексу: «1. Створення умов для забезпечення житлових потреб самоврядної громади належи до завдань самої гміни. 2. Гміна на умовах і у випадках, визначених Законом, надає в оренду приміщення соціального призначення та заміни приміщення, а також забезпечує житлові потреби малозабезпечених домогосподарств. 2а. Якщо судовий виконавець зобов'язує звільнити приміщення (...), гміна надає тимчасове приміщення, якщо кредитор, боржник або третя особа не вказали приміщення, яке відповідає вимогам тимчасового приміщення». (Закон. вісник 2001 р., № 71, ст. 733).

¹⁴ <https://oko.press/jak-mam-wynajac-mieszkanie-skoro-jestem-ukrainka> (на 18.05.2023).

¹⁵ Статтю 68 Закону від 12 березня 2022 року про допомогу громадянам України у зв'язку зі збройним конфліктом на території цієї держави встановлено, що: «У разі позичання громадянину України, як зазначено у ст. 1 п. 1, будівлі або її частини з метою тимчасового задоволення потреб у житлі, положення Закону від 21 червня 2001 року Про захист прав орендарів, житлових ресурсів гміни та внесення змін до Цивільного кодексу (Вісник за 2022 р., ст. 172) не поширюється на такий тип оренди». (Закон. вісник за 2022 р., ст. 583).

Беата Семеняко також звернула увагу на зловживання з боку орендодавців проти українських орендарів:

«Дуже часто немає письмових договорів, є тільки усні домовленості, і дуже часто доходить до відкритого зловживання правом з боку власників, які заходять у ці квартири, хоча вони не повинні заходити, залякують українців, що вони повинні виселятися, або протягом місяця підвищують орендну плату».

На запитання, чи знають у Міністерстві Внутрішніх справ і Адміністрації про всі ці проблеми, ми отримали лише інформацію про те, що згідно з так званою спецуставою (стаття 69), у випадку біженців з України не застосовується вимога надання замінного житла, в якому орендарі зможуть проживати у разі виконання зобов'язання щодо звільнення та передачі приміщення. У свою чергу в Міністерстві розвитку та технологій зазначили, що біженці з України, як і громадяни Польщі, можуть претендувати на житлову допомогу, якщо перебувають у скрутному матеріальному становищі¹⁶. Варто також зазначити, що уряд запровадив для біженців з України полегшену процедуру оренди приміщень з ресурсів соціального житла¹⁷. Проте інформації про дії щодо боротьби з дискримінацією та дезінформацією щодо оренди квартир біженцям з України не було.

Особливо вразливі групи

Одинокі матері, які виховують дітей

Серед людей, які втекли з України до Польщі після 24 лютого, більшість – дорослі жінки та особи до 18 років. Багато жінок приїхали без родичів, нікого не знаючи в новій країні. Слід пам'ятати, що через загальну мобілізацію в Україні придатні до служби чоловіки були за законом зобов'язані залишитися в країні.

«Я шукаю квартиру, і це важко, тому що багато людей не хочуть приймати людей з України, здавати їм квартиру», — розповіла Amnesty International біженка з України та мати однорічної дитини. Жінка приїхала до Польщі в березні, без родичів чи друзів. Наразі працює, вчить польську мову.

«В оголошеннях одразу сказано, що вони не хочуть здавати квартири українцям (...), а орендна плата дуже висока», – додала вона¹⁸.

Допомогу українським жінкам, які виховують маленьких дітей, надають, серед інших, Дім матері у Варшаві. Його створено завдяки ініціативі та коштам приватної компанії. У 2022 році Дім матері був довготривалим притулком для 21 родини. Організація також піклується про інтеграцію жінок і підтримує їх у налагодженні самостійного життя.

¹⁶ Допомога на житло надається головою гміни (мером або бургомістром міста) на період 6 місяців після того, як заявник виконає умови, зазначені в Законі від 21 червня 2001 р. Про житлову допомогу (Закон. вісник за 2021 р., п. 2021, зі змінами).

¹⁷ Як повідомляє Amnesty International, Міністерство розвитку та технологій, «Для програми SBC, [соціальне житлове будівництво] необхідні рішення у сфері надання житлової допомоги біженцям включено до спецустави. Це, серед іншого, залучення ініціатив соціального житла (SIM) до позичання або оренди житлових приміщень для біженців у ресурсах SIM. У випадку біженців часто може бути неможливо надати документи, необхідні для підтвердження майнового статусу, що є стандартною процедурою оренди в SIM. Тому було вирішено, що такі приміщення можуть надаватися в оренду або позику, незалежно від їх поточного фінансового стану орендаря.

¹⁸ Інтерв'ю проводили у квітні 2023 року

Анна Клос, координатор «Дому матері», наголошує, що самостійність біженців з України має вирішальне значення, але не всі можуть обійтися без сторонньої підтримки:

«Вагітні матері з маленькими дітьми – це особи, які не інтегруються, тому що вони не підуть на роботу, їм потрібна допомога в пошуку квартири, дитячих закладів», – пояснює вона¹⁹.

Недостатня кількість місць у дитячих садках – проблема, яка існує в Польщі протягом тривалого часу – відображається на фінансовому становищі жінок-біженок з маленькими дітьми. А отже, і на їхній можливості орендувати квартири.

«Тут ми маємо таку проблему, що до першого року життя дитини у жінки немає грошей, тобто ми говоримо про гроші, зароблені самостійно, бо, звісно, вона може мати допомогу від родини, чоловіка, який залишився в Україні, але до того часу у неї просто не буде власних грошей, бо це фізично неможливо. Можливо, якщо їй пощастить працювати дистанційно в Україні – тоді так. Однак зарплати в Україні незрівнянно нижчі, ніж у Польщі», – каже Анна Клос.

Ми запитали Міністерство внутрішніх справ та адміністрації, чи реалізує воно програми житлової підтримки та допомоги (крім центрів колективного розміщення). У відповідь у міністерстві нам повідомили, що уряд «підтримує програми неурядових організацій, спрямовані на надання тимчасової субсидії на оренду житла працевлаштованим громадянам України, які бажають залишити місця колективного проживання та орендувати житло на комерційному ринку».

Особи похилого віку та з інвалідністю

В Україні особи старше 60 років становлять майже чверть населення. Водночас ці особи особливо вразливі через наслідки російської агресії проти України²⁰. Місцеві притулки чи державні будинки престарілих у нинішній ситуації не можуть надати їм належної допомоги. Так само у винятково скрутному становищі опинилися особи з інвалідністю, які були змушені залишити країну.

З іншого боку, Польща стикається з іншими викликами. Процес деінституалізації системи опіки, тобто перехід від інституційного догляду до послуг, що надаються в місцевому середовищі, значно затягується.

Проте нинішня система опіки залишається неефективною через недостатню кількість місць у будинках соціального захисту. За даними Головного управління статистики, наприкінці 2020 року в країні функціонував 871 будинок соціального захисту та 408 закладів цілодобового догляду за особами з інвалідністю, хронічно хворими та особами похилого віку²¹.

«Найкраща ситуація щодо доступності стаціонарних закладів соціальної допомоги була в Опольському воєводстві, де на одне місце в цих закладах припадала 61 особа похилого віку. Найгірша ситуація склалася в Люблінському воєводстві, де цей показник був на рівні 93 [тобто стільки осіб чекало в черзі – прим. ред.]», – повідомляє ГУС²². Це яскраво свідчить про те, що навіть до того, як біженці з України

¹⁹ Інтерв'ю проводили у квітні 2023 року

²⁰ Amnesty International провела дослідження становища осіб похилого віку в Україні, детальніше:

<https://www.amnesty.org/pl/ukraina-brak-zakwaterowania-osoby-starsze-przesiedlone-raport-amnesty/>

²¹

https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/6002/2/3/1/sytuacja_osob_starszych_w_p_olsce_w_2020_r.pdf (на 15.05.2023).

²² Там же

оселилися в Польщі, наявність місць у цих закладах була недостатньою, що за відсутності альтернативи у вигляді надання послуг у місцевих громадах є серйозною проблемою.

Однак слід зазначити, що незважаючи на брак місць, біженці з України можуть подати документи на перебування в будинках престарілих після визнання довідки непрацездатності, як і громадяни Польщі. Дослідник Міграційного консорціуму²³ Сар'ян Ярош²⁴ зазначає, що через невелику кількість україномовних лікарів у Польщі біженцям важко отримати довідку про фізичну чи інтелектуальну інвалідність, і процес може тривати до кількох місяців.

Amnesty International розпитала Асоціацію Mudita, яка займається підтримкою осіб з інвалідністю, а з початку війни також осіб з інвалідністю з України. Наразі вона допомогла понад двом тисячам родин біженців з України, які звернулися по допомогу до асоціації, а кільком сотням біженців з цих родин Mudita також допомогла у забезпеченні житлом. Співробітники Асоціації вказують на труднощі, з якими стикаються як біженці з України, так і поляки з інвалідністю:

«У нас є проблема з пошуком житла для осіб з інвалідністю в місцях, де ці люди не відчуватимуть комунікативного виключення та житла без бар'єрів. Люди живуть на поверхах без ліфта (...) якби був ліфт і під'їзд, то особи на візках могли б самі поїхати, наприклад, до лікаря, а тут треба викликати медичний транспорт, щоб хтось цей інвалідний візок підняв. У скрутному становищі також перебувають особи, які живуть у місцях зі слабким сполученням, наприклад, на околицях міст і сіл, які не можуть самостійно дістатися до лікаря чи до державних установ», – повідомили працівники асоціації²⁵.

Громадські організації зазначають, що більшість допомоги, яка надається у цій сфері, базується на діяльності внизу. Як читаємо на сайті омбудсмена: «Організація підтримки осіб з інвалідністю, які виїхали з України до агресії Росії, ґрунтується передусім на діяльності громадських організацій та активістів, які допомагають їм з моменту перетину кордону. Це починається з пошуку притулку, відповідно до потреб заявників.

Неурядові організації зазначають, що багато заходів досі здійснюються знизу вгору і потребують запровадження ефективної системи координації. Це має включати як визнання потреб осіб, які звертаються, так і надання їм підтримки в пошуку житла, ортопедичного чи реабілітаційного обладнання, необхідних ліків, або надання точної інформації про можливі форми допомоги»²⁶.

²³ Міграційний консорціум, тобто консорціум громадських організацій, що працюють з мігрантами та біженцями, складається з 9 громадських організацій (включно з Amnesty International), які «розділяють спільні цінності та об'єднані баченням того, який повинна мати вигляд Польща та Європа, яку спільно створюють з мігрантами».

Більше на <https://konsorcjum.org.pl/> (на 10.05.2023).

²⁴ Інтерв'ю проводили в травні 2023 року

²⁵ Інтерв'ю проведено в травні 2023 року

²⁶ <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-uchodzczy-ukraina-niepelnosprawnosc-mswia-odpowiedz> (на 18.05.2023) У відповідь на запитання омбудсмена уповноважений уряду у справах воєнних біженців з України Павел Шефернакер відповів: «Міністерство родини та соціальної політики співпрацює з воєводами (особливо у Любліні та Підкарпатті), Канцелярією Президента, Міністерством охорони здоров'я, Міністерством внутрішніх справ та адміністрації, Державним фондом реабілітації інвалідів (PFRON) та посольствами європейських країн щодо підтримки біженців-інвалідів з України. І Міністерство праці та соціальної політики, і PFRON співпрацюють з неурядовими організаціями, пропонуючи, серед іншого, підтримку у вигляді місць для проживання (...) Крім того, у співпраці з PFRON було впроваджено систему координації отримання інформації про базу житла та транспорт разом із встановленням функції національного координатора з питань біженців з інвалідністю. База житла містить, зокрема, дані про наявність місць у таких установах, як: будинки престарілих, неурядові організації, організації, що ведуть

Ромська громада

У винятково складній ситуації на ринку житла опинилися представники ромської громади. Це пов'язано передусім з великими родинами, що в ромському суспільстві є звичайним явищем, адже важче орендувати велике приміщення. Ускладнюють пошук житла упередження щодо цієї спільноти. Роми та ромські жінки особливо піддаються дискримінації стосовно, зокрема, високим рівнем безграмотності та глибоко вкоріненими стереотипами щодо них²⁷.

«Як і на ринку праці, особи з ромської громади стикаються з негативним сприйняттям [на ринку оренди]. Іноді, коли вони дізнаються телефоном про наявність квартири, то в момент, коли вони з'являються на зустрічі, раптом квартира нібито вже здана», – каже Amnesty International д-р Малґожата Колачек, віце-президент Фондації Діалогу²⁸.

Багато людей з ромської громади з самого початку війни не змогли знайти житло в домівках власників і тому місяцями перебували в колективних центрах розміщення, які не пристосовані для тривалого перебування. Більше того, як показав минулорічний моніторинг Amnesty International, вони теж зазнають дискримінації та нерівного ставлення:

«Іншим біженцям дають більше їжі та речей, ніж ромам, і коли [волонтери] бачать ромів у цих центрах допомоги, вони спочатку припускають, що вони взагалі не біженці, що вони просто хочуть щось безкоштовно», – сказала Amnesty Марія Ярош, біженка з України, активістка Асоціації Salam Lab²⁹.

Додамо, що в цих центрах також перебувають вищезазначені особи похилого віку та інваліди, які потребують професійної підтримки та догляду.

Системні рішення

У зв'язку з прибуттям до Польщі біженців з України, Канцелярія голови Ради міністрів запропонувала публічне завдання «Взаємо необхідні», у якому підтримку мають отримати як польські, так і українські родини. Програма «полягає передусім у заходах, спрямованих на створення ефективної системи середньо- та довготермінової допомоги та соціальної інтеграції для осіб та родин, які перебувають у групі ризику соціальної ізоляції, включно з громадянами України, які проживають у Польщі (зокрема, щодо задоволення потреб у сфері житла, ринку праці, освіти та інших соціальних послуг)»³⁰.

На сайті програми читаємо, що завдання реалізовується в період з 1 січня по 31 грудня 2023 року, але відкритий конкурс в рамках програми, метою якого є відбір пропозицій на співфінансування, стартував 23 лютого 2023 року, а перші проекти почали реалізовувати лише 20 травня³¹. Хоча запуск такої програми, безперечно, заслуговує високої оцінки, Amnesty International вважає, що її слід було розпочати набагато раніше і тривати вона повинна довше, ніж близько семи місяців.

навчання та захищені квартири, центри, що пропонують реабілітаційне перебування, центри перекваліфікації, освіти та виховання, спеціальні школи, установи трудотерапії, заклади професійної діяльності, колективи спецшкіл. У цьому контексті також варто додати, що на території підкарпатського та люблінського воеводств були організовані так звані центри допомоги, тобто центри підтримки біженців з інвалідністю. З них особи з інвалідністю потрапляють до запропонованих їм місць перебування».

²⁷ Див. результати моніторинг Amnesty International щодо ситуації ромів-біженців з України:

<https://www.amnesty.org.pl/uchodzcy-z-ukrainy-w-polsce/>.

²⁸ Інтерв'ю проводили в квітні 2023 року.

²⁹ Інтерв'ю проводили в серпні 2022 року.

³⁰ <https://wzajemniepotrzebni.pl/o-projekcie/> (на 25.05.2023).

³¹ <https://wzajemniepotrzebni.pl/aktualnosci/> (на 25.05.2023).

Приватні власники

За даними УВКБ ООН³², на кінець листопада минулого року 50% з опитаних біженців з України винаймали житло в Польщі. 19% респондентів проживали в приймаючих родинах і 14% у колективних закладах розміщення. Порівняно з червнем 2022 року кількість вихідців з України, які проживають у родинах, зменшилася на 16%. Слід нагадати, що протягом останніх місяців з Польщі виїхала значна кількість біженців.³³

Наведені вище дані свідчать про те, що власники, які добровільно діляться своїми квартирами та будинками з вихідцями з України, досі є значною підтримкою для розміщення біженців у Польщі. Відповідно до введеного в березні минулого року закону про допомогу громадянам України у зв'язку зі збройним конфліктом на території цієї держави, так званій, Закону про допомогу, кожен власник мешкання, який забезпечує проживання та харчування біженця з України, має право на грошову допомогу протягом 60 днів³⁴. Згодом цей термін було продовжено до 120 днів з моменту прибуття гостя до Польщі (необхідним є наявність номера PESEL UKR). Розмір виплати становить 40 злотих на особу в день. У ситуації, коли це, серед іншого, особа з інвалідністю, особа похилого віку або особа з маленькою дитиною, можна подати заяву на продовження виплат³⁵.

Однак варто враховувати, що тривале розміщення осіб знижує комфорт життя як гостей, так і власників нерухомості, а також це може призвести до конфліктів і сприяти вигоранню. Часто, крім надання даху над головою, господарі допомагали біженцям знайти роботу, подати заявку на номер PESEL UKR та в інших аспектах життя в новій країні.

Завдяки величезній підтримці польського суспільства та допомозі іноземців, вони також повинні отримувати підтримку з боку уряду та органів місцевого самоврядування, і не тільки фінансову.

З самого початку мобілізації та залучення суспільства до допомоги біженцям виникла стурбованість їхньою безпекою. Переважна більшість «зв'язків» господарів і гостей з України відбувалася знизу вгору, через соціальні мережі або безпосередньо на кордоні. Хоча уряд створив власну інтернет-платформу з оголошеннями осіб, готових прийняти у себе українців, немає інформації, чи перевірені ці оголошення на безпечність. Більше того, набагато популярнішими видаються групи допомоги в соціальних мережах, у тому числі тим, хто шукає житло.

Центри колективного розміщення

За інформацією Міграційного консорціуму, через понад рік після російського вторгнення в Україну багато осіб досі перебуває у центрах колективного розміщення – особливо у великих містах – незважаючи на їх тимчасовий характер.

Незважаючи на те, що такі місця є гуманітарною допомогою і самі в собі не підлягають оплаті, уряд вирішив запровадити плату для мешканців центрів. Відповідно до поправки, так званої, спецстави

³² <https://data.unhcr.org/en/documents/details/98404> (на 15.04.2023).

³³ <https://data.unhcr.org/en/documents/details/96508> (на 15.04.2023).

³⁴ Закон від 12.03.2022 року Про допомогу громадянам України у зв'язку зі збройним конфліктом на території цієї держави, Закон. вісник 2022 п. 583, ст. 13.

³⁵

[https://www.krakow.pl/aktualnosci/258278,26,komunikat,wypлата swiadczen dla polakow goszczacych uchozcow co trzeba wiedziec.html](https://www.krakow.pl/aktualnosci/258278,26,komunikat,wypлата%20swiadczen%20dla%20polakow%20goszczacych%20uchozcow%20co%20trzeba%20wiedziec.html) (на 20.05.2023).

ухваленої 13 січня 2023 року, біженці мають покривати частину витрат на перебування в центрах колективного розміщення. Це має бути 50% витрат, але не більше 40 злотих на день після 120 днів від прибуття до Польщі, або 75%, але не більше 60 злотих через 180 днів³⁶.

Досі перебування в таких центрах було безкоштовним. Поки це зобов'язання не поширюється на певні групи осіб, зокрема, вагітних жінок, осіб з інвалідністю та осіб похилого віку, це досі стосується більшості осіб, які зараз перебувають у центрах.

За словами уповноваженого уряду у справах воєнних біженців Павла Шефернакера: «Ніхто не хоче, щоб ці правила позбавляли когось даху над головою. Ці норми мають заохочувальний характер»³⁷.

Як ми писали в грудні минулого року³⁸, поправка також передбачає, що від цього обов'язку будуть звільнені особи, які «перебувають у складній життєвій ситуації, що не дозволяє їм брати участь у витратах на допомогу». Проте незрозуміло, як відбуватиметься перевірка «складної життєвої ситуації», оскільки критерії такої оцінки не вказані.

«Це категорія, яка викликає великі труднощі в інтерпретації, часто також для місцевої влади. Грубою недбалістю з боку уряду є також брак чітких інструкцій щодо того, що робити в ситуації, якщо дана особа не відповідає вимогам для звільнення від плати, і водночас не може дозволити собі її сплатити. Де ці люди мають жити?» – каже Сар'ян Ярош з Міграційного консорціуму.

Крім того, за даними Amnesty International, кожен біженець, який перебуває в центрах колективного розміщення, перебуває «у складній життєвій ситуації».

Більше того, таке рішення може сприяти підвищенню ризику бездомності серед біженців з України. За словами Amnesty International Адріани Поровської, голови Камілянської місії соціального захисту, у Варшаві вже є особи з України, які перебувають у кризі бездомності, які прибули до Польщі після 24 лютого 2022 року. Організація роками допомагає людям, які зазнають бездомності.

«До нас дедалі частіше приходять люди, які тривалий час перебували у центрах розміщення. Там було допущено багато помилок, перш за все, ніхто не займався асиміляцією цих людей», – сказала Адріана Поровська. Вона додала, що після введення обов'язку вносити оплату за перебування в цих центрах деякі біженці втратили дах над головою. «Ті, у кого немає грошей, змушені були виїхати і опинилися на вулиці»³⁹.

Сигнали про біженців з України в кризі бездомності також дійшли до Ганни Мілевської-Вільк з Інституту міського та регіонального розвитку. Дослідниця зазначає, що також немає інформації про те, який орган мав би фінансувати перебування таких осіб у притулку.

«У нашій системі є >>дірки<<, через які неможливо зрозуміти, хто несе відповідальність у таких ситуаціях і за чий гроші надавати таку допомогу», – сказала вона.

³⁶ Закон від 13 січня 2023 року про внесення змін до Закону про допомогу громадянам України у зв'язку зі збройним конфліктом на території цієї держави та деяких інших законів, Закон. Вісник 2023 п. 185.

³⁷ <https://www.euractiv.pl/section/migracje/news/uchodzczy-z-ukrainy-maja-placic-za-zakwaterowanie-co-na-to-unia/> (на 22.05.2023).

³⁸ Читай більше на <https://www.amnesty.org.pl/nowelizacja-ustawy-pomocowej-utrudni-sytuacje-uchodzcow-czyn-z-ukrainy/>

³⁹ Інтерв'ю проведено в квітні 2023 року.

Міністерство родини та соціальної політики повідомило Amnesty International, що воно не відстежувало кількість бездомних осіб у Польщі з часів пандемії COVID-19, і тому не має даних про те, чи їхня кількість зросла з 24 лютого минулого року⁴⁰.

Рекомендації

- Дії Міністерства розвитку та технологій, скеровані на збільшення фонду соціального житла шляхом ухвалення житлової стратегії, яка визначає короткострокову, середньострокову та довгострокову перспективу, зокрема включає показники для моніторингу її реалізації та враховуючи кризу біженців, з якою ми зараз маємо справу;
- Поширення відповідними державними органами достовірної інформації про принципи оренди приміщень для біженців з України з метою запобігання поширенню дезінформації з цього приводу;
- Протидія дискримінації в доступі до житла для біженців з України з боку урядового уповноваженого з питань рівного ставлення;
- суттєве прискорення Міністерством родини та соціальної політики заходів, спрямованих на деінституалізацію системи підтримки осіб з інвалідністю та осіб похилого віку, враховуючи особливе становище біженців з України, які потребують такої підтримки;
- Міністерство родини та соціальної політики та Міністерство внутрішніх справ та адміністрації повинні звернути увагу та подбати про житлові потреби особливо вразливих груп населення;
- Посилення заходів, спрямованих на мінімізацію ризику бездомності серед біженців з України та проведення регулярного моніторингу кількості біженців у кризі бездомності;
- відмова від положень щодо сплати особами, які проживають у центрах колективного розміщення;
- Надання юридичної, психологічної та посередницької підтримки з боку відповідних державних органів особам, які приймають біженців з України у своїх будинках і квартирах;
- Збільшення фінансування для громадських організацій, які підтримують оренду приміщень біженцями з України, та продовження програми «Взаємно потрібні» також у 2024 році;
- Координація міжвідомчої співпраці для підтримки та інтеграції біженців з України в Польщі.

⁴⁰ Повний текст відповіді Міністерства праці та соціальної політики на запитання: «Міністр родини та соціальної політики відстежує масштаби явища бездомності через Національне дослідження кількості бездомних, яке проводиться один раз на два роки за ініціативи міністерства з 2009 року. Під час останнього дослідження, яке проходило з 13 по 14 лютого 2019 року, було виявлено 30 330 безпритульних у країні. Через епідемію COVID-19 наступне дослідження, заплановане на 2021 рік, не було проведено. Крім того, через те, що соціальні працівники навантажені додатковими завданнями, пов'язаними з поточною геополітичною ситуацією, а також через погодні умови в зимовий період, які не стимулювали людей, що перебувають у громадських місцях та нежитлових приміщеннях, використовувати розміщення в притулках, призначених для цього, Міністерство праці та соціальної політики призупинило організацію дослідження найближчим часом. Таким чином, у міністерстві родини немає даних, на основі яких можна було б перевірити, чи збільшилася чисельність бездомних після 24 лютого минулого року.